

Астафьев А.

УКРАИНСКИЙ НАУЧНЫЙ ИНСТИТУТ В ВАРШАВЕ: СТРАНИЦЫ ШЕВЧЕНКОВЕДЧЕСКИХ СТУДИЙ

Следствием сложного взаимодействия таких факторов, как усиление советской пропаганды среди украинцев в Польше, осознание частью польских элит необходимости ответа на этот вызов, а также углубление польско-украинских научных контактов явилось создание Украинского Научного Института (1930). Деятельность Института охватывала вопросы истории, философии, экономики и политики. В статье раскрыто шевченковедческую концепцию Института и его ученых: Леонида Белецкого, Павла Зайцева, Богдана Лепкого, Дмитрия Дорошенко.

Ключевые слова: польско-украинские отношения; шевченковедческие студии; текстология; рецепция.

Astafiev O.

THE UKRAINIAN SCIENTIFIC INSTITUTE IN WARSAW: SHEVCHENKO STUDIES PAGE

The founding in 1930 of the Ukrainian Scientific Institute (UNI) was the result of the interaction of such factors as the intensification of Soviet propaganda among Ukrainians in Poland, the realization by part of the Polish elites of the need to respond to this challenge, as well as the strengthening of Polish-Ukrainian scholarly contacts. The institute's activity embraced questions of history, philosophy, philology, economics and politics. In the article the concept of Shevchenko studies of Institute, its scientists of Leonid Beletsky, Pavel Zaitsev, Bogdan Lepky, Dmytro Doroshenko.

Key words: Polish-Ukrainian relations; Shevchenko studies; textology; reception.

УДК 821.161.2.09

Меленчук Ольга, асист.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ СПАДЩИНІ ДЕНИСА ЛУКІЯНОВИЧА

У статті вперше здійснено комплексний аналіз шевченкознавчого доробку західноукраїнського письменника й літературознавця Дениса Лукіяновича (1873–1965). Визначено, що праці дослідника мають здебільшого популяризаторський характер, проте в суспільно-політичному житті перших десятиліть ХХ ст. вони відіграли значну роль у національно-патріотичному вихованні українців. З'ясовано, що просвітницькі заходи Д. Лукіяновича базувалися насамперед на популяризації імені Т. Шевченка, ключової постаті історії України, та його творчості в суспільно-політичному аспекті. Акцентовано на проблемах "культу Т. Шевченка", ідеологічного трактування спадщини поета; приділено увагу джерельній базі в галузі українського шевченкознавства першої третини ХХ ст.

Ключові слова: національне відродження; національно-визвольний рух; світогляд; культ; ідеологія; ідея; тенденційність; революційно-демократичний; популяризаторський.

У суспільно-культурному поступі Західної України кінця XIX – першої половини XX століття помітну роль відігравав відомий письменник, літературознавець і педагог Денис Лукіянович, творчі здобутки якого ще належним чином не поціновані, а художні твори та значна за обсягом літературно-критична спадщина, розпорошена по різноманітних періодичних виданнях, потребує виявлення, систематизації, відтак перевидання та нового осмислення.

Д. Лукіянович дебютував у літературі наприкінці XIX століття (1889 року) оповіданням "Сабашева вечерея". Він репрезентував молодше тоді покоління письменників, а далі належав до когорта тих майстрів пера, яким судилося пережити трагічні в історії української суспільності події понад 60-річної протяжності в жорсткому XX столітті. Це, відповідно, не могло не позначитися на еволюції творчості письменника, його ідейних переконаннях. У передмові до видання творів Д. Лукіяновича "Повісті" (1990) автор вступної статті "Письменник з когорти каменярів" І. Денисюк слушно писав: "Лукіянович поєднав у своїй творчості дві епохи – довересневу на західноукраїнських землях і радянську. Франківські традиції позначилися на його світогляді, на гостроті уваги до пекучих соціальних і національних питань, їх ми можемо вловити на рівні певних тем і навіть сюжетів, але вони не єдині, звичайно, у формуванні творчої особистості письменника, добре обізнаного з усією національною культурою українців та народів світу. Денис Лукіянович добре розумівся на образотворчому мистецтві, був ученим-дослідником, критиком з витонченим естетичним смаком" [6, с. 3–4].

Сучасник І. Франка, М. Павлика, О. Маковея, В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, Лесі Українки та багатьох інших письменників кінця XIX – початку XX століття, Д. Лукіянович – постать, яку неоднозначно сприймали в літературі, подекуди лунали гострі та в'дливі репліки на адресу письменника. Приміром, про перші літературні проби пера Д. Лукіяновича Леся Українка в листі до М. Павлика від 3 червня 1895 року висловлювалася аж надто критично: "Читала я оце новели Лукіяновича – "ganz schauderhafte Geschichten aus dem ruthenischen Leben" (зовсім страхітливі історії з рутенського життя (нім.). – О. М.) [...]. Треба признати, що Лукіянович і стиль собі виробив якраз для таких тем, читаєш так, немов будяки їси, абсолютно не вміє писати" [8, с. 304–305]. Однак через кілька років, коли вийшла повість Д. Лукіяновича "За Кадильну" (1902), І. Франко висловив протилежну думку, назвавши твір цікавим образом безплідної боротьби селянства за общинну землю.

Навівши цю оцінку, Д. Павличко в передньому слові до книжки Д. Лукіяновича "Повісті" (Львів, 1963) наголошував: "[...] найвидатнішим його твором, без сумніву, є повість "За Кадильну". І далі: "Повість "За Кадильну" за своїми художніми рисами, за

глибиною проникнення в душу народу належить до кращих творів про українське село дорадянського часу" [16, с. 4]. Д. Павличко вельми прихильно відгукнувся і про іншу повість, вміщену в названій книзі – "Франко і Беркут": "Денис Лукіянович у цьому творі вміло мінає всі підводні скелі, які таїть в собі біографічний жанр. Він цікаво відтворює світ, в якому жив Іван Франко юнаком, описуючи безліч подробиць, відомих тільки йому, вдало передає франківський характер, з ґрунтовним знанням справи зображує взаємини Франка з родиною Рошкевичів, з багатьма його друзями і ворогами" [16, с. 5]. І хоч Д. Павличкові не все імпонує в цій історико-біографічній повісті ("[...] на жаль, не завжди автору вдається прослідкувати духовний розвиток Івана Франка, формування його літературного таланту. В повісті дуже мало епізодів, які б характеризували внутрішній світ майбутнього автора "Каменярів". Над письменником подекуди тяжить сувора біографічність"), він робить вельми виграшний для автора висновок: "Та все-таки Іван Франко в повісті Дениса Лукіяновича дуже цікава і знакова постать, яку міг створити лише той, хто добре знав щоденні звички Івана Франка, хто протягом багатьох літ вдивлявся в його розумне, вольове обличчя" [16, с.5].

Різнобічну характеристику Д. Лукіяновича знаходимо в недавній мемуарній книзі Б. Гориня "Не тільки для себе".

Педагогічна діяльність випускника юридичного факультету Львівського та філософського факультету Чернівецького університету розгорталася спершу в гімназіях Галичини й Буковини, а з 1939 року – у Львівському університеті.

В *alma mater*, зазначає Б. Горинь, Д. Лукіяновича чомусь не любили, а "на кафедрі української літератури викладачі говорили про нього як про надокучливого, завжди чимось невдоволеного чоловіка. Подібним чином відгукувалися про нього у видавництві "Каменяр", у редакціях львівських газет і серед працівників ж. "Жовтень"" [3]. Проте, на думку Б. Гориня, то був однобокий погляд на письменника, бо Д. Лукіянович має незаперечні заслуги у царині українського письменства, а його художні твори, публіцистичні виступи й літературно-критичні праці засвідчують поєднання в одній особі таланту художника слова і критика, який ні на мить не залишався осторонь літературного процесу кінця ХІХ – першої половини ХХ століття з його внутрішньою суперечливістю й діалогічністю. Характеризуючи письменника як дослідника літератури, Б. Горинь виснував: "Денис Лукіянович мав критичний погляд на українську дійсність, як і на тогочасне мистецьке і літературне життя, висміював галицьких богемістів – членів заснованого у 1906 році літературного угруповання письменників і мистців, що дотримувалися творчої настанови "мистецтво для мистецтва". У написаній ним повісті "Філістер" і в ущипливій сатирі

"Весільна ніч" дав їдку характеристику деяким молодомузівцям, з якими у нього не склалися стосунки, бо належав до письменників, що на передній план висували соціальну спрямованість творчості, проти чого рішуче виступали молодомузівці" [3]. Б. Горинь називає Д. Лукіяновича "антиподом" М. Яцкова.

Як дослідник літератури, Д. Лукіянович – автор низки цікавих розвідок та спогадів про І. Франка, О. Кобилянську, М. Коцюбинського, О. Маковея, Лесю Українку, В. Стефаника [3]. Повсякчас він апелював до спадщини Т. Шевченка, особливу увагу приділяв її популяризації на західноукраїнських землях. Серед газетних публікацій, зокрема статей і рецензій, помітно вирізняються: "Тарас Шевченко як маляр, написав Ол. Новицький" (1914), "Культ Т. Шевченка на Буковині" (1917), "Століття викупу Шевченка з кріпацтва і століття його баляди "Причинна"" (1938), "Борьба за Шевченка в Галиции" (1949), "Невмируща слава" (1961), "Іскри і полум'я" (1962). Особливе місце займають його праці, які побачили світ у різний час окремими виданнями – "Кілька слів про життя і твори Т. Шевченка" (1911), "Про життя Тараса Шевченка" (1914), "Про Шевченкові твори" (1915), "Ідеологічне наświetлення Шевченка в новіших дослідженнях" (1935), "Національно-визвольне спрямування творчості Тараса Шевченка та її хибне трактування радянськими вченими 20–30-х років" (1939) тощо.

Започатковує шевченкіану Д. Лукіяновича нарис "Кілька слів про життя і твори Т. Шевченка", присвячений 50-річчю від дня смерті поета, який побачив світ 1911 року в часописі "Читальня", що виходив у друкарні товариства "Руська бесіда" в Чернівцях. Саме ця праця ляже в основу решти шевченкознавчих студій Д. Лукіяновича. Зміст і характер нарису вказує на просвітницьку мету автора – показати велич Шевченкової творчості в тісному взаємозв'язку з його життєвою долею. У розрізі суспільно-політичних обставин автор змальовує образ "поета-апостола" "неволеного українського народу", який, за дослідником, своїм стражданням життям уособлював важку долю української нації.

У згадці про Кирило-Мефодіївське товариство та приналежність до нього Т. Шевченка, Д. Лукіянович вбачає розгортання діяльності цієї організації у зв'язку із потребою захисту прав усіх слов'янських народів і відродження українства, а, отже, як необхідний засіб протидії складним суспільно-політичним обставинам в українській історії, які беруть витoki ще від києворуських часів. Акцент на важливих історичних подіях (монголо-татарські набіги, польська експансія, Хмельниччина, Гайдамаччина, московське рабство), висловлені автором думки, мали незаперечну актуальність не тільки для початку ХХ століття, вони доречні й нині, коли Москва здійснює агресію проти України. Дослідник переконливо доводить, що

основна причина гальмування культурного поступу України крилася в географічному розташуванні української держави, яка тривалий час стримувала наступи татарських орд і не давала ворогові пробиратися далі – на захід та північ, внаслідок чого Польща та Москва, наче заслоною, затулялися Україною, а відтак зміцнювали себе в усіх сферах за рахунок вигідного сусідства. Однак поява ключової фігури Т. Шевченка, його страждання життя, подібне до долі України, його творча спадщина розбурхали "приспану" громадськість, активізували національну свідомість, розворушили суспільне життя, посилили розуміння ваги його творчості. Адже "Шевченко, бачачи, як Україна стогне в московськiм ярмі, тужив за її волею, а сю тугу виливав у думках, – пише Д. Лукіянович. – [...] Слова гіркої правди кинув він перед золотий престол московських царів і сильним голосом накликав земляків до праці" [9, с. 12]. Зрозуміло, що автор, вивищуючи постать Т. Шевченка та акцентуючи на його ролі в історії українського державотворення, ставить поета за приклад своїм сучасникам, які повинні продовжити розпочату ним справу відродження України [9]. У цьому ж ключі Д. Лукіянович виокремлює особливу рису в Т. Шевченка – його народолобність, яка сформувалася внаслідок власного багаторічного поетового страждання, бо він, як і український народ, "йшов такою тернистою дорогою у своєму житті, що дзвонив кайданами [...] і лишив криваві сліди за собою. Але се горе, всі страждання зродили у чистій його душі правдиві скарби: він навчивсь любити кожду людину, особливо кожного кривдженого. Впоминався він і за кривду цілого народу, за кривду України. [...] Україна – се у нього живі люди, пани і мужики, котрих бачив, і ті люди, що напоїли землю своїм потом і кров'ю і в обороні віри зложили свої кістки під високими могилами" [9, с. 14]. Свої міркування щодо незаперечної ваги Шевченкового слова й духу Д. Лукіянович поглиблює в наступних публікаціях.

Зміст брошури "Про життя Тараса Шевченка" (1914) доводить, що і вона має просвітницький характер, оскільки розпочинається розділом "Чому кождий українець і кожда українка повинні знати життя Тараса Шевченка?" та розвиває й продовжує думки автора, втілені у попередньому нарисі. Відповідаючи на поставлене питання, Д. Лукіянович зауважував: "Коли Тараса Шевченка почитає кождий свідомий українець, то він шанує в нім не тільки великого поета, але того, що посіяв нові гадки, новий клич кинув, підняв перед народом новий стяг на місце давного, козацького, котрий похилився і впав. Шевченкові гадки сталися жерелом нашого народного відродження та й донині вони живуть в нас і дають нам животворну силу. Тому-то називають Шевченка нашим апостолом" [12, с. 2]. Відтак, іде невідпорний аргумент: "Нас учать в історії про

жите королів і князів. А Шевченко то наш князь і король, наш гетьман і кошовий, хоч не мав війська, тільки любов у серці і не мав зброї, лиш – могутнє слово. Шевченко найбільший син України і тому кожний з нас повинен знати його жите" [12, с. 2].

Висловлюючись про впливи та становлення поета як особистості, Д. Лукіянович пов'язував притаманні Т. Шевченкові міць, духовну та фізичну силу із його дитинством, яке загартувало поета й дало змогу перетерпіти солдатську неволю, а разом зробило "ворогом насильства, оборонцем покривджених" [12, с. 7]. А ще краса природи рідного краю, за словами дослідника, наклала свій відбиток на сприйняття Шевченком навколишнього світу й відкрила у ньому талант митця. У праці "Про життя Тараса Шевченка", яка зазнала цензурної "купюризації", Д. Лукіянович мав на меті подати літературний портрет поета й художника, показати його непохитність, загартованість та витривалість – як символи українського народу, який, як і поет свого часу, зуміє вистояти перед будь-якими випробуваннями.

Більше про літературні здобутки Т. Шевченка йдеться у брошурі "Про Шевченкові твори" (1915), яку свого часу також забороняли поширювати. Композиційно праця складається із шести взаємопов'язаних тематичних розділів, в яких автор загострює увагу на важливих складових творчого феномену Т. Шевченка, показує його оригінальність та унікальність в контексті розвитку світової літератури, порівнює спадщину поета із здобутками польського, німецького та російського письменства. Головне ж – Шевченків "Кобзар" наскрізь пронизує народнописенна основа, вона складає його глибинну сутність, бо читай твори поета "і 100 раз, а то все свіже, як погожа вода в спеку" [13, с. 4].

Д. Лукіянович пропонує власне бачення проблеми політичного підтексту Шевченкових поезій, а разом і приналежності поета до певного політичного осередку, міркуючи, що часто "ставилося питане, чи був він соціаліст, чи ні; одні робили його безбожником, другі обороняли його: ще інші закидали йому ворожнечу то до Поляків, то до Москалів, то до одних і других" [13, с. 7]. Дослідник схильний вважати, що подібні тези озвучувалися вже як наслідок впливу творчості поета на різних діячів постшевченківської доби, бо "надто Шевченко відіграв таку визначну роль в нашій національній відродженню, його ім'я має таку вагу в українськiм народі, що й не дивно, як підчас формовання певних партійних поглядів оден чи другий гурток шукав в авторитеті Шевченка якоїсь поваги для себе" [13, с. 7]. Д. Лукіянович злегка натякнув на грубе та стихійне спекулювання Шевченком, яке тільки набирало обертів у перші десятиліття ХХ століття й із більшою силою розвинулося у пізніший, вже радянський період. У письменстві ця проблема була означена

як "боротьба за Шевченка". Автор висуває власне пояснення, а відтак дещо спрощує та наближає істинне уявлення, в чому ж актуальність Шевченка, який підходив під різні політичні ідеологеми. Зацікавленість Шевченком зумовлювалася тим, вважає Д. Лукіянович, що "добра частина його "Кобзаря" то протест проти того насильства, яке завдано українській державі і проти того кривдного ладу суспільного з панамі і кріпаками" [13, с. 8], на що повсякчас відгукувався поет. Звідси "Шевченків засіб чуття, його любов і стремління до правди, його вселюдські кличі й ідеали, його оригінальність як правдивого народного поета, все те робить Тараса сьвітовим, великим поетом" [13, с. 9].

У праці "Про Шевченкові твори", як і в інших своїх розвідках, Д. Лукіянович крізь призму історичного минулого виокремлює у Т. Шевченка основні мотиви поезій на історичну тематику й вважає їх стрижневими у поетичному доробку Кобзаря. На думку дослідника, по-особливому вражає авторська художня реконструкція драматичних подій гайдамацького руху, представлена в поемі "Гайдамаки", де Т. Шевченко відкрито симпатизує визвольній силі, яка виступила за правду, волю й державну самостійність українців. Д. Лукіянович переконаний, що "нема у всесьвітній літературі другого поета, щоб так сильно і рішучо, як він, запротестував проти царської влади, щоб такі обжалування кинув перед царський престіл" [13, с. 15]. І більше того, зауважує дослідник, Т. Шевченко "дочитався в історії, що козацька старшина, подібно як шляхта в усіх краях, піклувалася тільки своїм добром, а не добром цілого народу" [13, с.16]. Однак попри такі уточнення, Д. Лукіянович висновує, що в ранніх історичних творах Т. Шевченко все ж таки ідеалізує гетьманщину і козацтво, "бачить у них всьо найкрасше, не знає їх недостат і хиб тай жалує, чому вже нема того ладу, чому він не вернєся" [13, с.19]. Побіч вказує на еволюцію творчості Т. Шевченка від романтичного сприйняття дійсності до реалістичного, що, безумовно, є основою його світоглядних засад, формування яких, на думку Д. Лукіяновича, залежало від часу, середовища та конкретних обставин, що мали місце в житті поета.

Акцентуючи на розвиткові світогляду Т. Шевченка, Д. Лукіянович виокремлює петербурзький період, коли поет "набрався ліберальних (свободолюбних) думок", співпрацю із кирило-мефодіївцями та самоосвіту, внаслідок чого "виробив собі певні політичні думки і придбав [...] вселюдські, високі ідеали" [13, с. 22]. Зневажаючи царську владу та увесь суспільно-політичний лад Росії, Т. Шевченко, як зазначає автор, навіть попри тяжкі роки заслання, до кінця життя "ані любови до України, ані вселюдським ідеям не показався невірним" [13, с. 22]. Згадавши попередників Т. Шевченка, – І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітку-Основ'яненка,

які "знали мужицьку одежу і мову, але не знали його горя і душі" [13, с. 25], Д. Лукіянович справедливо доводить, що лише завдяки поетові пробилися паростки національного відродження в Україні, бо він "дав нам підвалини нинішнього нашого світогляду, який ми відповідно з вимогами часу доповнили" [13, с. 26]. Крім того, автор бачить поета послідовником київських князів, оскільки "вони перли до того, щоб племена споїти і злити в один нарід, а Шевченко накликав нас до того, щоб ми пізнали, що тільки інтелігенція і нарід разом становлять той організм, який живе, росте і розвивається, має будучність. Перед Шевченком приймали поети тільки мову від мужика, а Шевченко прийняв мужика самого. Тим він дав нам підставу до житя" [13, с. 25–26]. Відтак, на переконання Д. Лукіяновича, роль Т. Шевченка, його ідей і в національно-культурному відродженні західноукраїнських землях, що припадає на 2-гу половину XIX століття, є визначальною.

Про вплив Т. Шевченка на національно-культурний поступ Західної України йдеться у статті Д. Лукіяновича "Культ Т. Шевченка на Буковині" (1917). Характеризуючи суспільно-політичне становище Буковини, починаючи ще з другої половини XVIII століття, коли край перебував у складі Молдавського князівства, а відтак і Австрійської імперії, автор слушно зазначає, що вкрай негативні наслідки на життєдіяльність русинів мала політика онімечення, румунізації та колонізації, яка охоплювала всі сфери. Найбільше потерпала освіта і культура. Д. Лукіянович наводить приклад, як один із учителів-москвофілів чернівецької латинсько-німецької гімназії у своєму річному звіті зізнавався, що багато із його колег "підчас лекцій у школі зневажали перед учениками Шевченка, висмівали українську мову" [10, с. 82]. Прикрим залишався факт перекинчиства, коли українці "без позитивного знання своєї історії та свого народу, без пошани для свого рідного ставали перевертнями – ромунами і німцями, або москалями, що вандрували й до Росії" [10, с. 82–83]. Ці обставини й призвели до запізнілого пробудження національної свідомості в буковинців. Помітну роль відіграла галицька інтелігенція, яка стала рушійною силою в духовному пробудженні буковинського краю. Активна творча й громадська діяльність Ю. Федьковича, братів Воробкевичів, які налагодили контакти й співпрацю із діячами суспільно-політичного руху Галичини, зосібна братами Барвінськими, Д. Тянякевичем, К. Горбалем, К. Климковичем, К. Сушкевичем та ін. – інтенсифікувала процес національно-культурного розвитку Буковини: "закіпіла пильна просвітна праця в краю" [10, с. 86]. Творчість Т. Шевченка стала для буковинських русинів тим ковтком свіжого повітря, яке чимдуж глибше проникало в найтемніші закутки людської душі.

Не оминає Д. Лукіянович увагою здобутків на ниві популяризації Шевченкового слова як із боку відомих діячів (зосібна Ю. Федьковича, Г. Онишкевича, Й. Г. Обріста, С. Шпойнаровського, Ол. Поповича), так і діяльності товариств ("Руська бесіда", "Союз", "Міщанська читальня") й публікацій у періодичних виданнях ("Буковинская Зоря", "Каменярі", "Буковинський календар", "Православний календар", "Бібліотека для молодіжи", "Буковина", "Народний голос" тощо). Д. Лукіянович визнає, що шлях наближення Т. Шевченка до народу пролягав головно через організацію шевченківських вечорниць, пов'язаних із щорічними роковинами пам'яті поета, що згодом зумовило витворення "культу Т. Шевченка", набувши масового характеру. Подавши в хронологічній послідовності проведення на Буковині народних "шевченківських обходів" наприкінці XIX ст. не тільки в Чернівцях, але й у повітових центрах Буковини (1864, 1886, 1889, 1891, 1892, 1896 роки (у Вашківцях), 1899 р.), Д. Лукіянович привертає увагу і до мінусів загальної громадсько-культурної справи, бо відтак культ поета був "сполучений з іменами Федьковича і Шашкевича", що занижувало його роль. Чітко окреслив цю проблему у своїй промові з нагоди 40-х роковин пам'яті Т. Шевченка С. Смаль-Стоцький, який у 1901 році, публічно звертаючись до буковинців, зауважив: "Високі ідеали і засади Тараса ще і доси серед рускої суспільности загально не прийнялися. [...] Коли хочемо наперед поступати а не упадати, коли хочемо жити дійсно культурним житєм, жити гідно і розвиватися успішно, то не забуваймо, а придержуймося кріпко тих засад житя, які проголосив нам Тарас Шевченко. [...] Хоть і стали ми вже, може, повнолітні, то не еманципуємось силоміцю з-під власти батька Тараса, бо нібито маєм вже інших батьків-провідників. Богу дякувати за те, що є інші, але пам'ятаймо на того, хто перший клав підвалини і будував нашу хату. Ба, і нових наших провідників цінуймо після того, чи і оскільки ведуть вони нас дорогою, витиченою батьком Тарасом" [2, с. 2]. Відрадно, що з 1900 р. зміни таки відбулися й Т. Шевченка вшановували окремо, проте ще упродовж першого десятиліття XX ст. представники української інтелігенції, наприклад, у Вижниці, Кіцмані інколи вагалися і не могли визначитися, кому присвятити захід: Т. Шевченкові, С. Воробкевичу, чи Ю. Федьковичу, в результаті взагалі нічого не організовували.

Д. Лукіянович не оминає питання, пов'язаного із суто формальними підходами щодо проведення шевченківських заходів у шкільному середовищі на початку XX ст., оскільки бралися за таку справу здебільшого керівництво навчальних закладів та вчителі, "які не все вміли загірті молодіж та дати їй достаточну свободу і самоуправу в устроєні свята" [10, с. 89]. Або ж існувала інша

проблема: у зв'язку із політизацією національного руху в кінці XIX – на початку XX століття ім'я Т. Шевченка часто ставало об'єктом спекуляцій окремих партій та їх програм, шевченківські вечорниці "перестали єднати всіх і були тільки маніфестаціями" [10, с. 89]. Ця тенденція збереглася й помітно зміцнилася в перші десятиліття XX століття, її основою став революційно-демократичний та національно-визвольний рух.

Українські політичні партії, як активно діюча сила політичної боротьби в умовах революції 1905–1907 рр., Першої світової війни, у національно-демократичних змаганнях за українську державність 1917–1920 рр., пропагуючи Шевченкове слово, вбачали його дієвою зброєю у відродженні національної та державницької ідеї. "Це ж визвольні війни наблизили нас до джерел Шевченкового натхнення, на всіх землях ми пережили те, що було його мрією та метою його пісні. Воєнні події навчили нас розуміти його слово, і це є той духовний чинник, що створив новий підхід до Шевченка-державника [...]". А революції, що крізь її пожежі й дими пробилася Українська держава, північний сусід надав і космополітичного, і соціального характеру. Цим засобом він розпалив братню міжусобицю, у якій здобути душу громадянина через Шевченка намагались і національні державники і червоні, замасковані "космополіти" [11, с. 72], – йдеться у пізнішій публікації Д. Лукіяновича "Національно-визвольне спрямування творчості Тараса Шевченка та її хибне трактування радянськими вченими 20–30-х років" (1939).

Причому в 20-х рр. XX століття розгортається справжня "боротьба" навколо імені й творчості Т. Шевченка, відтак витворений "культ Шевченка" у цей час набуває іншого характеру, головню втративши свою первинну роль і значення, в основі чого лежить насамперед вдумливе прочитання й осмислення творів поета, а не офіційна "кумиризація". "Та саме в цьому культі, – стверджує Д. Лукіянович, – як і в політичних елементах поетової творчості, причаїлися значні ускладнення: розгляд мистецьких цінностей поета зійшов на додаток до його життєпису і т. зв. "значення Шевченка", а всі політичні партії послугоувались ім'ям поета у своїх суто політичних інтересах. Особливо ж після Першої світової війни та революції розгорнулася на цьому тлі кровожерна класова боротьба за Шевченка" [11, с. 71–72]. Був близьким до істини й професор В. Коряк, якщо не враховувати його відданість марксистсько-соціологічній пропаганді. У брошурі "Боротьба за Шевченка" вчений, тверезо оцінюючи ситуацію щодо "культу Т. Шевченка", пропонував нарешті позбавлятися цього явища, натомість писав, що "краще було б, якби [...] просто взяли до поважніших наукових студій Шевченкової творчості. Досі бо тут справа стоїть зовсім зле: за тими почитуваннями мощів Шевченка не було часу вивчати його.

Нам-же потрібний Шевченко живий, реальний, такий, який був він насправді, яким дала його тая історична доба і тая верства, звідки він вийшов. Не потребуємо його підмальовувати і зодягати в сучасне вбрання, або накидати йому наші сучасні погляди" [7, с. 69]. В. Коряк поширював думку, що пріоритетною має стати насамперед творчість Т. Шевченка, її вивчення, "а не саме ймення поета та портрет його" [7, с. 69].

Д. Лукіянович, розкриваючи питання зовнішнього "культу Т. Шевченка" на Буковині, переконливо доводить, що найбільш природним і щирим у популяризації ідей Т. Шевченка залишалося просте селянство, в середовищі якого, "не вижидаючи ніякої нагороди ані користи, читальники, чи січовики з самих ідейних мотивів, з допомогою місцевого учителя (дуже виїмково панотця), шанували мужицького поета, як знали і вміли" [10, с. 91].

Еволюція сприйняття творчості Т. Шевченка на теренах Буковини від початку прилюдних урочистостей з нагоди роковин поета у 1864 р. – протягом перших десятиліть ХХ ст. відбувалася поетапно: від трепетно-пієтетного замилювання творами поета до вдумливого їх прочитання, а з іншого боку – й відвертого спекулювання ідеями Кобзаря. Д. Лукіянович, як і більшість видатних його сучасників, приміром, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович та інші, притримувався думки, що рівень національної свідомості в буковинських русинів напряду залежав від глибини опанування й осмислення спадщини Т. Шевченка, що зауважував у своїй публікації: "Культ, хоч і зовнішній, того апостола, що був і є речником найрізкішших змагань України до культурної і політичної самостійності і все жите своє присвятив, у жертву дав боротьбі за той ідеал – буває кличем до нашого відродження і до піднесення з занепаду. [...] Ширити Шевченкові ідеали – так се задача тих, що виховують, навчають і просвічують, задача преси і письменників" [10, с. 92]. Зробивши з цього приводу в 1917 р. короткий огляд шевченкознавчої продукції наукового, навчального й популяризаторського характеру, дослідник висловлював жаль, що за достатньо великий проміжок часу так мало зроблено буковинською інтелігенцією на шляху наближення Т. Шевченка і його ідей до громадськості краю.

Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. Д. Лукіянович здійснює аналіз шевченкознавчих праць, які побачили світ у 20–30-х роках, і більшість із них піддає нищівній критиці. В поле зору дослідника потрапили напрацювання в галузі шевченкознавства – М. Шаповала, С. Єфремова, М. Новицького, Б. Навроцького, П. Тиховського, Ол. Дорошкевича, А. Багрія, А. Річицького, В. Коряка, А. Хвилі, Є. Шаблювського, Ю. Йосипчука, І. Айзенштока, М. Плевака, С. Смаль-Стоцького тощо. Акцентуючи на наукових концепціях вчених, методологіях і методах досліджень,

Д. Лукіянович визнає, що шевченкознавство цього часу має суперечливий, тенденційний характер, із виразно ідеологічним підтекстом, в основі якого лежить "класово-пролетарське" розуміння Т. Шевченка. З одного боку, плідна робота академічного шевченкознавства, яка увінчалася появою монументальних видань ("Щоденні записки. Журнал" (Т. IV, 1927), "Листування" (Т. III, 1929) за редакцією С. Єфремова, який спільно із М. Новицьким здійснив повне наукове видання поетичних творів Т. Шевченка ("Поезія : у 2 т." (К., 1927)); першої ґрунтовної монографії Б. Навроцького "Гайдамаки" Тараса Шевченка. Джерела. Стиль. Композиція" (1928), численних статей П. Филиповича, О. Дорошкевича та ін.; з іншого – затверджений урядом погляд на Шевченка не як на "національного поета й державника", а як "кріпацького бунтаря", що відбивалося на характері студій, а, відповідно, увиразнюється "історично-матеріалістичний підхід", який ототожнювали із "соціологічним" трактуванням спадщини поета. Показовими в цьому напрямку, на переконання Д. Лукіяновича, є праці А. Річицького "Шевченко на тлі епохи" (1923, 1925), В. Коряка "Боротьба за Шевченка" (1925) та вступна стаття А. Хвилі "Великий демократ поет-революціонер" до першого тому Повного зібрання творів Т. Шевченка "Поезії, 1838–1847" (1935–1937). Дослідник зазначає, що згадані автори взаємодоповнюють у своїй риториці про Шевченка один одного, хіба що у А. Хвилі помітні новаторські оцінки й погляди, оскільки "в основі проводить Хвиля тезу Річицького та Коряка про Шевченка – класового поета передпролетаріату, але й відмежовує його від соціалізму й комунізму, називаючи поета – буржуазним демократом. Тільки ж, мовляв, цьому демократові належить честь як передовому революціонерові, дарма, що він мріяв не більше, як про... українського Вашингтона, тобто буржуазну революцію. Дуже виразно Хвиля остерігався поставити Шевченка на п'єдестал соціалізму-ленінізму і т.д.; тут Маркс – Ленін – Сталін, а не Шевченко, – навчає Хвиля" [11, с. 76], – узагальнює свої спостереження Д. Лукіянович. До цього списку дослідник зараховує "ідеологічне висвітлення Шевченка" І. Айзенштоком, який вважав поета "буржуазним демократом", проте позитивно оцінює діяльність М. Плевака, який "єдиний із марксистських шевченкознавців [...] пише об'єктивно й не лається" [11, с. 78].

Зрозуміло, що сучасний погляд на шевченкознавство 20–30-х рр. ХХ ст., яке відбивало основні тенденції суспільно-політичного розвитку, матиме інший відтінок: оцінка доробку вчених того часу повинна бути насамперед об'єктивна і неупереджена. А коли вже йдеться про шевченкознавчу науку 30-40-х рр. минулого століття, то автори книги "Шевченкознавство у Київському національному університеті" зауважують: "Інтелектуальний потенціал для досягання

сутності національного Шевченкового генія дослідники безумовно мали, але здійснювати науковий пошук на належному фаховому рівні було вкрай небезпечно" [17]. Навіть ті студії, які мають виразно ідеологічне маркування, попри все потребують нової реконструкції, бо і в них знайдуться зерна істини, що поодинокими свіжими паростками пробивалися на поверхню.

Значно вільніше в цей час почувала себе шевченкознавча наука на Західній Україні та на еміграції. Д. Лукіянович називає імена С. Смаль-Стоцького, Л. Білецького, П. Богацького, П. Зайцева, В. Щурата, чії матеріали досліджень стали неоцінним надбанням літературознавчої наукової думки. Із числа відомих тогочасних праць, на переконання дослідника, варті уваги хіба шевченкознавчі студії С. Смаль-Стоцького, зокрема його відома книга "Т. Шевченко. Інтерпретації" – "противага советським студиям і з погляду методології і за змістом. Беручи в основу дослідів філологічний метод, тобто виходячи від слів, їх зв'язку в тексті і від самого тексту, критик немаловажить ні доби поета, ні духовних чинників не нехтує" [11, с. 79], – зазначає Д. Лукіянович. Або в рецензії на книжку В. Щурата "Літературні начерки" ("Наша школа", 1913), яка присвячена головно Т. Шевченкові, дослідник, високо її оцінюючи, із сумом констатував 1913 року, що досі шевченкознавство не примножилося цілісною монографією із сучасним поглядом на Т. Шевченка, бо те, що існувало, на його думку, було або застарілим, або скандальним (причому гостро згадав працю М. Євшана "Тарас Шевченко. Статті" (1911), вказавши, що "ліпше, аби їх не було" [4, с. 51]. Зрештою, у своєму критично-публіцистичному огляді дослідник висловлює позитивні міркування щодо майбутнього розвитку цілком "вільного" шевченкознавства, позбавленого диктату й ідеологічних "кайданів".

Примітно, що Д. Лукіянович уважно слідкував за появою нових видань, особливо шевченкознавчого характеру, на що реагував своїми критичними публікаціями в пресі. Як вдумливий рецензент, він виступає з відгуками на вже згадувані "Літературні начерки" В. Щурата, збірку "Історичні поеми Тараса Шевченка зі вступом і поясненнями Д. Николишина" ("Діло", 1914), працю "Шевченко як маляр" Ол. Новицького ("Діло", 1914) тощо. Цілком позитивну оцінку дає дослідник монографії Ол. Новицького, вважаючи, що "ся книжка повинна знайтися у кожного інтелігента-Українця" [15], оскільки тоді вона була "найосновніша і найповніша з дотеперішніх студій про Шевченка як художника" [15]. Відзначає Д. Лукіянович авторський критичний погляд на життєпис поета й самостійні нешаблонні оцінки його творчості. Плюсами праці вважає те, що Ол. Новицький відкинув творчу залежність Т. Шевченка від К. Брюлова, довівши "повну самостійність [...] чи в виборі теми, чи трактованню сюжету"

[15]; показав повну спорідненість між поетичними і малярськими творами Т. Шевченка; та підсилив студію ілюстративним додатком – альбомом малярських робіт Т. Шевченка, який органічно доповнив текстову частину книги.

Певна річ, Д. Лукіянович, як дослідник і популяризатор творчості Т. Шевченка, висвітлював свої погляди на стан і проблеми у цій галузі науки не тільки в друкованому слові, але і як просвітник майстерно виступав у жанрі публічного мовлення, виголошуючи доповіді на різноманітних зібраннях з нагоди шевченківських роковин [1]. А обов'язком кожного свідомого українця вважав хоча б раз у житті відвідати місце останнього спочинку поета. Таку подорож Д. Лукіянович здійснив 1898 року, саме тоді у справах перебував у Києві, зустрічався із М. Лисенком, Лесею Українкою, а відтак пролягло його паломництво на канівську Чернечу гору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. [Без автора] *Два реферати в 125-і роковини уродин Шевченка* // Діло. – 1939. – 11 березня.
2. [Ред.] Промова д-ра Ст. Стоцького на Шевченківських вечерницях у Чернівцях, дня 10/III. 1901. / С. Смаль-Стоцький // Буковина. – 1901. – 26 лютого (13 марта). – Ч. 25. – С. 1–3.
3. Горинь Б. Не тільки про себе. Книга перша (1955–1965) [Електронний ресурс] / Б. Горинь. – К. : Пульсари, 2006. – 352 с. – Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/hto-e-hto/netlikiprosebekniga2avtgorinbogdan>
4. Д. П. Др. Василь Щурат. Літературні начерки. – Львів 1913, стор. 105, ціна 2 кор. [рецензія] / Д. Лукіянович // Наша школа. – 1913. – № 1. – С. 51.
5. Д. П. Історичні поеми Тараса Шевченка зі вступом і поясненнями Дмитра Николішина (Коломия 1914 ст. 56+26; ціна 50 сот.) [рецензія] / Денис Лукіянович // Діло. – 1914. – 27 лютого.
6. Денисюк І. Письменник з когорти каменярів / І. Денисюк // Денис Лукіянович. Повісті / [авт. вступ. ст. І. О. Денисюк]. – Львів : Каменяр, 1990. – С. 3–11.
7. Коряк В. Боротьба за Шевченка / В. Коряк. – Х. : Держвидав України, 1925. – 115 с.
8. Леся Українка. Збір. Творів : у 12 т. – Т. 10 : Листи (1876–1897) / [Ред. М. Д. Бернштейн, упор. та прим. В. В. Яременко]. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 304–305.
9. Лукіянович Д. Кілька слів про жите і твори Тараса Шевченка / Д. Лукіянович // Читальня. – 1911. – Ч. 2. – С. 5–15.
10. Лукіянович Д. Культ Т. Шевченка на Буковині / Д. Лукіянович // Записки НТШ. – Т. 119–120. – Львів, 1917. – С. 81–94.
11. Лукіянович Д. Національно-визвольне спрямування творчості Тараса Шевченка та її хибне трактування радянськими вченими 20–30-х років / Д. Лукіянович // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 2–3. – С. 71–80.
12. Лукіянович Д. Про жите Тараса Шевченка / Д. Лукіянович // Просвітні листки. – 1914. – Ч. 37. – 24 с.
13. Лукіянович Д. Про Шевченкові твори / Д. Лукіянович // Видавництво "Просвіти" у Н. Союза. – 1915. – Ч. 3–4. – С. 3–26.
14. Лукіянович Д. Століття викупу Шевченка з кріпацтва і століття його баяди "Причинна" / Д. Лукіянович // Діло. – 1938. – 13 березня.
15. Лукіянович Д. Тарас Шевченко як маляр, написав Ол. Новицький / Д. Лукіянович // Діло. – 1914. – 5 травня.
16. Павличко Д. Денис Лукіянович / Д. Павличко // Лукіянович Д. Повісті. – Львів : Кн.-журн. вид-во. – С. 3–8.
17. Шевченкознавство в Київському національному університеті 1860–2003 : колективна монографія [Електронний ресурс] / Л. М. Задорожна, Г. Ф. Семенюк та ін. – Режим доступу: http://kobzar.univ.kiev.ua/info/Monog/P31_40.htm
18. Щурат В. Галичина і Шевченко / В. Щурат // Діло. – 1914. – 10 березня.

Стаття надійшла до редколегії 16.03.16

Меленчук О.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ДЕНИСА ЛУКИЯНОВИЧА

В статье впервые осуществлен комплексный анализ шевченковедческого наследия западноукраинского писателя и литературоведа Дениса Лукияновича (1873–1965). Определено, что труды исследователя носят в целом популяризаторский характер, однако в общественно-политической жизни первых десятилетий XX в. они сыграли значительную роль в национально-патриотическом воспитании украинцев. Выяснено, что просветительские мероприятия Д. Лукияновича базировались прежде всего на популяризации имени Т. Шевченко, ключевой фигуры истории Украины, его творчества в общественно-политическом аспекте. Акцентировано на проблемах "культы Т. Шевченко", идеологической трактовки наследия поэта; уделено внимание источниковой базе в области украинского шевченковедения первой трети XX в.

Ключевые слова: национальное возрождение; национально-освободительное движение; мировоззрение; культ; идеология; идея; тенденциозность; революционно-демократический; популяризаторский.

Melenchuk O.

TARAS SHEVCHENKO IN SCIENTIFIC WORKS OF DENIS LUKIANOVICH

In this article for the first time was made the complex analysis of scientific works about T. Shevchenko of West-Ukrainian writer and literary critic Denis Lukianovich (1873–1965). It is defined that scientist's works are promotional in general, however in political life of the first 20 cent. it has very important role for national-patriotic upbringing of Ukrainians. It is also found out that educational activity of D. Lukianovich was based on popularization of T. Shevchenko, who is very important person in the history of Ukrainian, and his creative work at the social and political aspect. The accent is made on the problem of "cult of T. Shevchenko" and ideological interpretation of writer's literary heritage. Attention is also payed on the source base in the branch of Ukrainian Shevchenko studies of the first third of 20th cent.

Key words: national revival; national liberation movement; outlook; cult; ideology; idea; tendentiousness; revolutionary-democratic; promotional.

УДК 821.161.2–1.09 Т. Шевченко, І. Франко

Злотник-Шагіна Ольга
канд. філол. наук, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДОЗАСЛАНСЬКА ПОЛІТИЧНА ПОЕЗІЯ Т. ШЕВЧЕНКА У НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. ФРАНКА

*Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяга потужні руки,
І легіон ім'я йому*
І. Франко "Шевченко і поклонники"